

Ключевые слова: языковая личность, журнальное интервью, лексика, фразеология, синтаксис.

Article examines the discursive and pragmatic markers of linguistic identity in a magazine interview. Defined lexical, phraseological and situational communicative texts in thematic structure problem and portrait interview. Marked lexical, phraseological and syntactic features of social status, profession, gender of the respondent. Set common features of the professional competence of the interviewer.

Keywords: language personality, magazine interviews, vocabulary, phraseology, syntax.

УДК 811.161.2'38

Криштанович О.В.

ВОЛЕЛЮБНІСТЬ ЯК РИСА УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ У ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

У статті розглянуто, як інтерпретується волелюбність – одна з характерних рис української ментальності – у творчості Юрія Федьковича через образ автора.

Ключові слова: Юрій Федькович, образ автора, воля, волелюбність, мовостиль.

У сучасному мовознавстві актуальним є вивчення образу автора через призму національної свідомості. Оскільки художня література є тим містком, який поєднує і відображає той живий і безперервний процес становлення, формування, розповсюдження образів, думок, світогляду народу, його ментальності, що знайшли своє відтворення у словесно-образній системі мови і переосмисленні, відчутті її внутрішньо-сміслової системи у творчості митця.

До розгляду національних особливостей, відображених у мові, зверталися і звертаються вчені теоретики і практики, зокрема О. Потебня [9], В. Виноградов [1], О. Кульчицький [7], Б. Цимбалістий [11], Ю. Караулов [3], С. Єрмоленко [2], В. Кононенко [6], В. Русанівський [10], Р. Кіс [4] та ін.

В. Кононенко зазначає: «Дослідження народної самосвідомості в мовних вимірах, у свою чергу, поглиблюють відомості в обширі народної етики, естетики, філософії. Формують тим самим комплексну етнокультурологічну систему» [6, 18]. На підтвердження важливості теми, що розглядається, наведемо думку І. Огієнка: «Мова – це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі, у певній традиції. У такому разі мова – найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного я. Це наша національна ознака, ... сукупність нашої свідомості» [8, 126].

«Ментальність – це спільне «психологічне оснащення» представників певної культури, що дає змогу хаотичний потік різноманітних вражень інтегрувати свідомістю у певне світобачення. Воно й визначає, врешті-решт, поведінку людини, соціальної групи, суспільства, внаслідок чого суб'єктивний «зріз» суспільної динаміки органічно включається до об'єктивного історичного процесу», – писала В. Храмова [12, 4].

Ця думка дає нам підстави враховувати специфіку менталітету,

аналізуючи образ автора, зокрема у творчості Юрія Федьковича.

Довголітнє перебування українських земель під владою чужоземних держав, розмежовування України визначили ще одну, на наш погляд, визначальну рису української душі – волелюбність. Не завжди українці показували її відкрито, але при першій-ліпшій нагоді потяг до Волі «стає нестримний і переконливо свідчить про вихідну первинність козацької основи української психіки» [11, 18]. Волелюбність українців підтверджує і національно-визвольна боротьба, яку вів народ протягом століть.

Цю рису української ментальності відтворює творчість Юрія Федьковича: вона сповнена вільнолюбними мотивами. Як письменник і громадський діяч, Юрій Федькович вважав своїм обов'язком всіляко «і словом, і ділами слугувати народові». У вірші «Нива» поет заявив про свою готовність піти всією *рускою Україною*, згуртувати сподвижників волі на патріотичний подвиг:

*А заспіваю по руському краю,
Щоб було далеко, далеко мя чути;
Від Чорної гори до Дніпра-дунаю.
Розсипся ми, пісне, барвінком та рутов!..
Розсипся ми, пісне, як сонечко в літі,
Хай наші кроваві навіки обсушить!..
Розсипся розбийся, як грім по рокиті,
Хай шкваркіт німецький нас більше не глушить!* (Т. 1, «Нива», 152).

І знаходилися люди, які не бажали чути *шкваркіт*, які прагнули волі й справедливості, піднімалися на боротьбу. Сам письменник, будучи хлопчиком, мав змогу спостерігати та чути очевидців повстання під проводом Лук'яна Кобилиці. Оповіді учасників стали змістово-фактуальною інформацією поеми «Лук'ян Кобилиця», сповненої патріотичним визвольним пафосом.

Ю. Федькович у поемі з'ясовує причини народного заворушення. Лук'ян Кобилиця підняв селян-буковинців на повстання, тому що так далі жити було неможливо: жінки, діти *від студени гинут*, вони *навіки запродані у панську неволю*, що Буковину *на аркані повів німець з Відня в свою глуху Німеччину* та й *запродав ляхкам-панкам у другу неволю*. Лук'ян Кобилиця вирішив *уступитись за праведну волю*, сказавши собі:

*Гори мої сині,
Або я вас вирятую,
Або за вас згину* (Т. 1, «Лук'ян Кобилиця», 167).
Український народ вбачав у цареві свого заступника:
*Не так, браття-депутати!
Він цісар для того,
Аби правду святу беріг,
Аби нарід ущасливить,
А не закопати!* (Т. 1, «Лук'ян Кобилиця», 169).

Свідченням світоглядних патріотичних переконань Юрія Федьковича є вияв ним уваги до двох видатних українських гетьманів – Мазепи і Богдана Хмельницького. До першого – перекладом трагедії німецького письменника Р. Готшала «Мазепа» (1872 р.), до другого – створенням оригінальної трагедії

«Хмельницький» (1886–1887 р.). Трагедія Р. Готшала, що не відзначається високою мистецькою вартістю, зацікавила Ю. Федьковича саме образом Мазепи-патріота – як такого, що стає на бік шведського короля у боротьбі проти російського царя *волі ради України*, її незалежності. Посланцям шведського короля Казимира Мазепа каже, даючи згоду приєднатися до цього короля:

*Ціна така: держава самостійна
Без опікунства москаля або
Ляха!* (Т. 3, 396).

Слід припускати, що слова Мазепи до посланців співзвучні думкам автора.

Трагедію «Хмельницький» Юрій Федькович завершує за два тижні до смерті. У ній змальовано славного гетьмана та останні дні очолюваної ним боротьби українського народу.

З погляду теорії психології творчості, створений текст є авторським плінном свідомості, який відображений у мовленнєвій формі. Плин мовної свідомості відтворюється в динамічній структурі тексту, ідейно-естетичному його спрямуванні та відповідними засобами мовного відтворення.

Зміст змальованого світу дослідники психології художньої творчості пов'язують з підсвідомістю автора, а також із спадковістю, психічно-фізіологічними особливостями письменника. Створюючи трагедію «Хмельницький», Юрій Федькович був уже в зрілому віці, мав життєвий досвід, що визначався у написаних на цей час художніх творах. Він був знайомий зі світовою та українською літературою, ставши наставником молодих літераторів. Звичайно, все це позначилося на динаміці сюжету, монологів, образах, зокрема образі Богдана Хмельницького. Не останню роль відіграв «історичний чинник» формування особистості – «відчуття спільності історичної долі» [7, 713].

Образ Хмельницького і героїчний, і трагедійний. Трагізм героя зумовлюється не так зовнішніми, як внутрішніми психологічними факторами. «Психологічний, емоційний стан душі Хмельницького невірноважений. Гетьман – жива і складна натура, може, без цієї багатовимірності, яку може дати сценічному персонажеві його, певно, ширше змальоване приватне життя чи конкретніше подані сцени з політичної історії видатної особи», – робить висновок Л. Ковалець [5, 22].

Ю. Федькович показує, як Хмельницького весь час тривожать сумніви, як діяти, гнітять думки про знедоленість рідного народу. Гетьман прагне розв'язати проблеми без кровопролиття, мирно – ось ще одна характерна риса українського народу – до зброї братися тоді, коли вже увірвався терпець і всі мирні засоби випробувані. Зневірившись у справедливості правління Польщі, гетьман Хмельницький закликає до зброї:

*Тепер, о, браття,
Козацька доля козакам в руках –
Але давно заріс вже волі шлях.
Для того ж треба нам го прорубати –*

До шаблі ж козаки! До зброї, браття!!! (Т. 3, 397).

Ю. Федькович передає притаманне тим часам звертання до братів по зброї: *браття*. Тим самим показує рівність і любов. Зазначимо, що Ю. Федькович, служачи у війську як австрійський офіцер, теж звертався до вояків як до братів.

Духовна спорідненість зіставлення «Хмельницький – Федькович» виявляється чи не найбільше саме у мовних зворотах, у його не просто буковинській мовній основі реплік персонажів, а в логіці та психологічній поведінці персонажа, на думку Л. Ковалець, «якщо подієва канва твору взята переважно з історії, з документальних джерел, то ліричні монологи-відступи, як мінливі настрої душі, «списані» автором таки із душі власної» [5, 223].

З погляду аналітичної психології, «кожна творча людина є подвійність чи синтез парадоксальних властивостей. З одного боку, вона є по-людськи особистий, а з іншого – позбавлений особистісного «творчий процес». У такому випадку життя митця «стає повне конфліктів», коли в ньому поборюють одна одну дві могутні сили: звичайна людина зі своїми справедливими прагненнями до щастя, задоволення та життєвої безпеки, з одного боку, та безжалісна творча пристрась з другого, що в разі необхідності всі бажання просто розчавлює» [13, 104–105]. Чи не тому в центрі уваги Юрія Федьковича – особистість, яка через ті чи інші зовнішні обставини чи якісь чинники внутрішнього плану приречена постійно перебувати в епіцентрі конфлікту – внутрішнього (тобто, із власним еством) і зовнішнього (із середовищем, яке диктує поведінку). Звідси випливає необхідність вибору, що мусить відбутися. І цей вибір відбувається відповідно до «лицарсько-козацького типу людини, підпорядкованої, – як вважає О. Кульчицький, – ідеалові оборони чести, волі і віри, героїчній формі життя, який витворився в менталітеті українців» [7, 713].

Хмельницький, як і Юрій Федькович, вибирає не власні життєві задоволення, адже вони неможливі в суспільстві, де панує насильство, а обирає боротьбу за волю, державність, справедливість:

*А Україна вольна, самостійна
На фундаменті прежних законів.
І чоловіцтва божественних прав,
Се моя мета єсть і мій завіт* (Т. 3, 443).

Ю. Федькович правдиво показує, що Хмельницький прагне побудувати державу на основі Божих законів, оскільки віра в українському менталітеті стоїть чи не на першому місці. Ніщо не діється без Божої волі – тому у всіх починаннях звертаються герої до Бога, покладаючись на його милість, до Божої Матері, до інших покровителів українського народу:

*Бог з нами! Віра з нами! Правда з нами!
І Січова Покрова с козаками!* (Т. 3, 412).

Неодноразово згадується в драмі Покрова як заступниця Січового козацтва.

Великим гріхом вважається зрада. Зрадника Барабаша Федькович називає *собакою скаженою, собакою, о, трусе ти оден, ти, зміннику, оден*, чим виражає зневагу і презирство; показує його безславну загибель.

В Україні свободу розуміли як рівність. Особливо волелюбність тісно пов'язувалася із почуттям власної гідності та повагою до гідності чужої, що брало витoki із звичаєвого права українців, сформованого століттями. Це передає письменник у зверненні Б. Хмельницького до польського народу, визнаючи його чесноти:

*А шкода тя, о польський народе!
Шкода, шкода тебе! Бо ти є добрий
У серци твого серця!.. Бо яка
Тя чеснота це чтила во славянах!
Гостеприємство, щирість, добродушність
Відвага, мужество, рицарський дух.
Усе те золотими барвами
В славянськiм твоїм словари сіяло,
В славянськiм твоїм серці ряд вело (Т. 3, 409).*

Так, і українці, і поляки – слов'янські народи, які мають чимало спільного. Це розумів і Ю.Федькович і таким же розумінням наділяв українського гетьмана. Ця світоглядна позиція мала конкретні позатекстові фактори: на території Буковини проживали різні національності, та і сам автор тільки наполовину був русином, а наполовину – поляком, що, звичайно, позначилося на характері і світогляді Юрія Федьковича. Вони засвідчені у драмі: Богдан Хмельницький до простих поляків ставився прихильно, пророкуючи в майбутньому дружбу і спільну боротьбу:

*Тогди аж, польський народе, пізнаєш
Братську, козацьку нашу щирість ти:
Як нарovenь з тобов, як попліч станем
Рубати кайдани, крушить – тиранів (Т. 3, 443).*

Зовсім по-іншому виражено автором ставлення до Московської держави, політика якої показана зрадливою, нечесною, підступною. Устами Хмельницького письменник називає московських посланців на чолі з Бутурліним *чортами, москалями*, а поцілунок візитерів – *Іуди цілобзаніє*. Останнє – мовний знак культури, що означає *зрадливий поцілунок*. Автор пояснює вимушеність рішень гетьмана щодо об'єднання з росіянами задля збереження в Україні православ'я і миру:

*А сами йдемо, в злющого сусіда
Проситися у найми, у раби,
Неначе сироти ті прігнані
непевнов, божевільнов мачухов
З отецького, святого жилища (Т. 3, 478).*

Письменник ставиться до Хмельницького із симпатією навіть тоді, коли пише про його помилки, вагання, не завжди продумані дії, бо вони були такими близькими й Федьковичу, який все життя перебував у пошукові істини, прагнення щастя, його теж переслідували зневіра і страждання.

Щира, безкорислива любов Ю. Федьковича до рідного народу, засвідчена віра в його щасливе прийдешнє пронизує епістолярій письменника, виражає його естетичне кредо: *«Я наш нарід цілим серцем люблю, і душа моя віщує, що*

його велика доля жде» (Т. 4, 4).

Як письменник і громадський діяч, Ю. Федькович вважав своїм обов'язком всіляко (і словом, і ділами) слугувати народові, віддавати всього себе, як сказав на власному ювілейному вечорі 1886 р., «на вівтар матери-Руси, на вівтар людськості». Сенс свого життя і праці письменник висловив тривіршем «Що я люблю, в що вірую, на що надіюсь», написаним у серпні 1887 року – саме тоді він працював і над драмою «Хмельницький»:

Я люблю мою Русь-Україну;

Я вірую в її будучину;

В тій-то надії я живу й умру (Т. 1, 228).

І його Хмельницький, вступаючи до Києва, проголошує:

Бо я для України лиш живу!

Єї і душу й тіло завдаю!

За ню ріков козацька моя кров! –

Се моя заповідь. (Т. 3, 514).

Як для Федьковича, так і для Хмельницького метою його життя було щастя рідного народу.

Ми не стверджуємо, що образ Хмельницького авторизований, але зіставлення світоглядних позицій Федьковича у ліриці паралельний із світоглядом українського гетьмана та вибудований, виходячи із світоглядних національних позицій самого автора.

Проаналізований матеріал дає нам підстави стверджувати, що у формуванні образу автора вирішальну роль відіграє менталітет. Волелюбність у сприйнятті Юрія Федьковича тісно пов'язувалась із почуттям власної гідності та повагою до гідності чужої, з боротьбою за волю. Отже, розглядаючи образ автора, слід враховувати ментальність народу, до якого належить митець.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. Избранные труды о языке художественной прозы / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1980. – 358 с.
2. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наук. думка, 1987. – 243 с.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Н. Ю. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 262 с.
4. Кіс Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму) / Р. Кіс. – Львів : Літопис, 2002. – 302 с.
5. Ковалець Л. Історична трагедія Юрія Федьковича «Хмельницький»: спроба реабілітації твору / Л. Ковалець // Буковинський журнал. – 2004. – № 2. – С. 212–225.
6. Кононенко В. Мова. Культура. Стиль / В. Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 460 с.
7. Кульчицький О. Риси характерології українського народу / О. Кульчицький // Енциклопедія українознавства. – Загальна частина : Перевид. в Україні. – Репринтне відтворення видання 1949 р. – К., 1995. – С. 708–718.
8. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу / Іван Огієнко. – К. : МП «Абрис», 1991. – 272 с.
9. Потебня А. А. Мысль и язык : собрание трудов / А. А. Потебня. – М. : Лабиринт, 1999. – 300 с.

10. Русанівський В. М. Єдиний мовно-образний простір української ментальності / В. М. Русанівський // Мовознавство. – 1993. – № 6. – С. 3–13.
11. Українська душа. – К. : Фенікс, 1992. – 128 с.
12. Храмова В. До проблеми української ментальності. Замість передмови / В. Храмова // Українська душа. – К. : Фенікс, 1992. – С. 3–35.
13. Юнг К. Г. Психологія та поезія / К. Г. Юнг // К. Г. Юнг. Слово. Знак. Дискурс : антологія світової літературно-критичної думки / за ред. М. Зубрицької. – Львів : Літопис, 1996. – С. 93–108.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Т. 1 – Писання Осипа Юрія Федьковича : у 4-х т. / 3 автографів уперше вид. І. Франко ; передм. І. Франка. – І повне і крит. вид. – Львів : З друкарні наук. товариства ім. Т. Шевченка, 1902. – Т. 1. Поезії. – XXII+806 с.

Т. 2 – Писання Осипа Юрія Федьковича : у 4-х т. / 3 першодр. і автогр. зібрав, упорядкував і пояснив О. Колесса ; передм. О. Колесси. – І повне і крит. вид. – Львів : З друк. т-ва ім. Т. Шевченка, 1902. – Т. 2. Повісті і оповідання. – X+495 с.

В статье рассмотрено, как интерпретируется свободолюбие – одна из характерных черт украинской ментальности – в творчестве Юрия Федьковича через образ автора.

Ключевые слова: Юрий Федькович, образ автора, воля, свободолюбие.

It is considered in the article, as love of freedom is interpreted – one of the personal touches of Ukrainian mentality – in creation of Yuriy Fed'kovicha through appearance of author.

Keywords: Yuriy Fedkovych, image of an author, love of freedom.

УДК 811.161.2+070488

Білявська Т.М.

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПРАКТИКИ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПРАЦЬ ЧАСОПISУ «ЗОРЯ» (1880–1897 рр.) (НА ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ РІВНІ)

У статті здійснено аналіз мовних одиниць лінгвістичних публікацій часопису «Зоря» (1880–1897 рр.) та виявлено їхню специфіку на лексико-фразеологічному рівні.

Ключові слова: західноукраїнська мовна практика, часопис «Зоря», мова часопису, лексика, фразеологія.

В Україні тривалий час не існувало систематичної української преси, що зумовлено відсутністю єдиної держави, а також постійними заборонами щодо української мови. Саме тому публіцистичний стиль, порівняно з іншими функціональними різновидами, почав розвиватися дещо пізніше. Важливим етапом у цьому процесі є друга половина XIX століття. У цей період українська періодика розвивається в умовах історичного поділу України між двома державами (Росією та Австро-Угорщиною). У зв'язку з численними заборонами з боку російського уряду, вся вітчизняна преса зазначеного періоду сконцентрувалася в Західній Україні. Для сучасної української лінгвістичної